

Az amerikai elnökök civil vallási retorikája

Egy hagyomány vége, avagy újjászületése?¹

Tanulmányom két kutatási terület metszetét kívánja górcső alá venni: egyfelől az amerikai elnökök nyilvános beszédeinek tudományos igényű tanulmányozása, másfelől az amerikai civil vallás jelenségegyüttese, illetve ezek érintkezési pontjai képezik vizsgálatom tárgyát. Az alábbiakban azt a kérdést szeretném körüljárni, hogy voltaképpen mit is értünk civil vallási retorika alatt, és milyen sajátos átalakuláson ment át az elnökök vallásos jellegű nyilvános kommunikációja az elmúlt fél évszázadban.

Miközben a szónoklástan tudománya tekintélyes ókori és középkori hagyományra tekinthet vissza, az amerikai elnökök nyilvános beszédeinek tudományos igényű vizsgálata viszonylag új keletű szakterületnek számít. Martin Medhurst, az elnöki retorika szaktekintélye egyik tanulmányában áttekintette az előzményeket, és azt állapította meg, hogy 1945 előtt gyakorlatilag senki nem foglalkozott az elnökök nyilvános kommunikációjával, és önálló szakterületként igazából az 1980-as években bontakozott ki, amikor több idevágó monográfia mellett Theodore Windt 1984-es tanulmányában mintegy kihirdette a diszciplína megszületését és egyben definiálta tárgyát.² Mary Stuckey ugyancsak az 1980-as évekre teszi az elnöki retorika önálló vizsgálatának kezdetét, de ő egy másik írást tekint mérföldkőnek: a több szerző által írott „The Rise of the Rhetorical Presidency” (A retorikus elnökség felemelkedése) című 1981-es tanulmányt, amelyet az egyik társszerző, Jeffrey Tulis hasonló című monográfiája követett 1987-ben.³ Mind az esszé, mind a könyv ugyanabból az alapvető megfigyelésből indult ki: a XX. század második felétől az amerikai elnökök egyre nagyobb mértékben használják fel nyilvános megszólalásaikat arra, hogy befolyásolják a közvéleményt és a politikai vitákat, aminek következtében a szövetségi végrehajtó hatalom vezetője egyfajta „főszónoki” szerepet is magára öltött. Ahogy azt az 1981-es esszé szerzői megállapították: „az elnöki beszéd és cselekvés egyre inkább azt a nézetet tükrözi, hogy a beszéd maga a kormányzás. A beszédeket azzal a szándékkal írják, hogy olyan események legyenek, amelyekre az emberek hasonlóan reagálnak, mint magukra a »valódi« eseményekre”.⁴

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj és a Notre Dame Egyetem Nanovic Intézetének kutatási ösztöndíja támogatásával készült.

2 Martin J. Medhurst: „From Retrospect to Prospect. The Study of Presidential Rhetoric, 1915–2005”, in *The Prospect of Presidential Rhetoric*, szerk. James Arnt Aune és Martin J. Medhurst (College Station, TX: Texas A&M University Press, 2008), 3–27; Theodore Otto Windt: „Presidential Rhetoric. Definition of a Field of Study”, *Presidential Studies Quarterly* 16.1 (1986): 102–16.

3 Mary E. Stuckey: „Rethinking the Rhetorical Presidency and Presidential Rhetoric”, *Review of Communication* 10.1 (2010): 38–40.

4 James W. Ceaser *et al.*: „The Rise of the Rhetorical Presidency”, *Presidential Studies Quarterly* 11.2 (1981), 159. Az angol nyelvű idézetek fordításai itt és a továbbiakban is tőlem származnak.

Három okot soroltak fel ennek a fejleménynek a magyarázatára: az 1960-as évektől kezdődően a televízió jóformán minden amerikai háztartásban jelen van, az előválasztások révén az elnökválasztási kampányok rendkívüli módon meghosszabbodtak, ám még ezeknél is fontosabb az „elnöki vezérszerep modern doktrínája”.⁵ Érvelésük lényege – amelyet Tulis sokkal bővebben fejtett ki és indokolt könyvében –, hogy az amerikai alkotmány eredeti szerzői, az „alapító atyák” még kifejezetten bizalmatlanok voltak a népszerű szónokokkal szemben, akik demagóg eszközökkel hergelik fel a nép indulatait, éppen ezért a hatalmi ágak elkülönítése részben azt a célt is szolgálta, nehogy egy veszélyes populistá túlzott hatalomra tehesen szert. Ugyancsak hasonló félelmek ihlették az elnökválasztás közvetett, elektorokra alapozott rendszerét.⁶ A XIX. század során az elnökök nagyjából-egészében megfeleltek az alapító atyák elvárásainak: kommunikációjuk döntő többsége a Kongresszus felé irányult, még az alkotmány által előírt, az Unió állapotáról szóló éves beszámolójukat sem mondták el szóban, csupán írásban nyújtották be, és nyilvános beszédekre ritkán, különleges alkalmakkor kerítették sort, amikor is többnyire általános hazafias témákra szorítkoztak, aktuális politikai kérdéseket ritkán boncolgattak.⁷

A nagy fordulópontot Woodrow Wilson elnöksége jelentette, aki céltudatosan szakított az addigi elnökök visszafogott nyilvános szerepkörével és szándékosan helyezte magát előtérbe azért, mert meggyőződése szerint a szövetségi kormányzaton belül a Kongresszus korábban túlságosan domináns szerepet töltött be.⁸ Ő honosította meg azt a modern hagyományt, miszerint az elnök személyesen mondja el az Unió állapotáról szóló beszédét a Kongresszus két házának együttes ülésén, nyilvános megszólalásaiban előszeretettel tárgyalt napi politikai kérdéseket, és a híres-hírhedt népszövetségi konfliktus idején 1919-ben országos kampánykörütra indult, hogy a közvéleményt közvetlenül győzze meg a Népszövetségről szóló egyezmény ratifikálásának előnyeiről, így akarván nyomást gyakorolni a szenátus neki ellenszegülő republikánus többségére.⁹

A Wilson által meghonosított újfajta „rétor-elnök” szerepkört, aki nyilvános szereplésein keresztül a nemzet erkölcsi vezetőjének szerepére aspirál, nálánál jóval nagyobb sikerrel töltötte be Franklin D. Roosevelt az 1930-as években, elsősorban az új tömegkommunikációs eszköz, a rádió által kínált lehetőségek kiaknázása által. Híres „kandalló melletti csevegéseiben”, vagyis alkalmankénti hosszú rádióbeszédeiben közvetlenül az amerikai néptömegeknek fejtette ki politikájának céljait és indokait, és ezzel olyan tartós népszerűsége tett szert, hogy a New Deal program felemás sikerei ellenére

5 Ceaser *et al.*, 161.

6 Ceaser *et al.*, 161–62; Jeffrey Tulis: *The Rhetorical Presidency* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1987), 25–59.

7 Tulis, 62–87.

8 Ceaser *et al.*, 162–63.

9 Tulis, 118–36, 147–61.

is gond nélkül háromszor újraválasztották.¹⁰ Az ő nyomdokain haladó háború utáni elnökök már nem térhettek vissza a XIX. századi elnöki viselkedéshez: tőlük már mind a közvélemény, mind a média azt várta el, hogy „főkommunikátori” szerepet töltsenek be a nemzet élén. Ebben természetesen változó sikereket értek el: mindegyikük arra kényszerült, hogy politikai üzeneteit a televízió új igényeihez igazítsa, vagyis tömör, rövid, jól megjegyezhető kijelentéseket tegyen, amelyeket akár egy az egyben bevághatnak az esti híradóműsorokba: ahogy Ceaser és szerzőtársai megjegyezték, „az érvelés helyét átveszi az aforizma”.¹¹ A mind gyakoribb nyilvános szereplések és beszédek kikényszerítették azt, hogy a Fehér Ház elnöki stábján belül egész beszédíró csapat jöjjön létre, ami persze felvetheti azt a kérdést is, hogy az elnök nyilvános beszédei vajon mennyiben tükrözik saját elképzeléseit és politikai céljait, és mennyiben a neki dolgozó hivatásos szövegírók kreativitásának gyümölcsei. Az elnöki retorika szerepét még inkább felértékelte az előválasztások elszaporodása 1968 után, hiszen az egyes pártok egymással rivalizáló jelöltjei alapvetően retorikai csatákat vívnak egymással, és kampánybeszédeikből médiaeseményt kreálva igyekeznek riválisaik fölé kerekedni. A kampányretorika jelentőségét fényesen igazolta Donald Trump 2016-os sikere előbb a republikánus előválasztásokon, majd az elnökválasztáson, hiszen a politikai közbeszéd korábbi normáit sutba dobva botrányos, provokatív, gátlástalan megnyilvánulásaival példátlan médiafigyelmet tudott kelteni saját maga iránt.

Míg más tudósok vitatták a „retorikai elnökség” fentebb ismertetett történelmi fejlődésvázlatának helytálló mivoltát, abban túlnyomórészt egyetértenek, hogy napjainkban Stuckey szavaival élve „az elnöki beszéd legalábbis potenciálisan olyan hatalom és olyan jelentős politikai erőforrás, amelyet meg kell érteni és bölcsen kell alkalmazni”.¹² Ennek megfelelően az elmúlt negyedszázadban tisztes mennyiségű tudományos publikáció született az elnöki retorika legkülönbözőbb aspektusairól, a kampánybeszédektől kezdve egyes politikai témák tárgyalásán át egészen a meggyőzés retorikai eszköztáráig.¹³

Az elnöki retorika tanulmányozásán belül sajátos alterületet képez az elnökök nyilvános beszédeiben alkalmazott vallásos nyelvezet vizsgálata. Ez az aspektus főként azután került a tudományos vizsgálódások célkeresztjébe, hogy Robert N. Bellah 1967-

¹⁰ A „kandalló melletti csevegésekről” mint politikai eszközről részletesen lásd David Michael Ryfe: „Franklin Roosevelt and the Fireside Chats”, *Journal of Communication* 49.4 (1999): 80–103.

¹¹ Ceaser *et al.*, 165.

¹² Stuckey, 40.

¹³ Néhány példa a könyv terjedelmű monográfiák közül: K. K. Campbell – K. H. Jamieson: *Deeds Done in Words* (1990); Vanessa B. Beasley: *You, the People* (2004); Colleen Kelley: *Post-9/11 American Presidential Rhetoric* (2007); Elvin T. Lim: *The Anti-Intellectual Presidency* (2008); Jason A. Edwards: *Navigating the Post-Cold War World* (2008); Antonio de Velasco: *Centrist Rhetoric* (2010); Christopher B. Chapp: *Religious Rhetoric and American Politics* (2012).

ben John Kennedy és Lyndon Johnson beszédeinek elemzésével igyekezett bebizonyítani az általa amerikai civil vallásnak keresztelt jelenség létezését.¹⁴ Az ő nyomán elsőként Martin Marty különböztette meg az elnökök „papi és prófétai” retorikai szerepeit a civil valláson belül, majd Michael Novak egy lépéssel továbbmenve az elnöki hivatalt a „nemzet központi vallási jelképé”-nek nevezte, az elnököt pedig olyan személyiségnek, aki egyesíti magában a választott király, a főpap és a próféta szimbolikus szerepköreit.¹⁵ Charles Henderson amellet érvelt, hogy éppen az elnöki hivatal biztosít intézményes alapot annak az egyébként eléggé laza és inkohereus kulturális jelenséghalmaznak, amit a „civil vallás” fedőnév alatt emlegetnek: „az elnöki hivatal az a színpad, amelyen a nemzet vezetői eljátszzák szerepüket, betöltik papi és prófétai funkcióikat [...]. A civil vallás fókuszpontja nem a nemzet, hanem az elnök”.¹⁶ E felismerések által inspirálva Richard Pierard és Robert Linder egész monográfiát szentelt az elnökség és a civil vallás bonyolult összefüggéseinek. Bevezetőjükben ők úgy foglalták össze az elnökök szerepét, mint „próféta, a pap, a prédikátor és a lelkipásztor keveréke”, ami összességében azt eredményezi, hogy az elnök de facto „az amerikai civil vallás pontifex maximusa”.¹⁷

De vajon mit is csinálnak az elnökök, amikor nem hivatalos funkciójuk szerint a „civil vallás főpapjának” szerepét játsszák? Roderick Hart szerint Bellah tévedett eredeti definíciójának megfogalmazásakor, ugyanis „Bellah nem egy »vallást«, hanem érdekes retorikai kijelentéseket fedezett fel”.¹⁸ Míg Bellah eredeti meghatározása szerint a civil vallás hiedelmek, jelképek és rituálék összessége, nem csupán retorika, a civil vallási diskurzus példáit szinte kizárólag nyilvános politikai beszédekből merítette.¹⁹ John Wilson, miután alaposan áttanulmányozta az elnöki beiktatási beszédek, az Unió állapotáról szóló beszédek és a hálaadási proklamációk vallási jellegű hivatkozásait Washingtontól kezdve egészen az 1970-es évekig, arra a megállapításra jutott, hogy „az elnöki beszédek [...] túlnyomórészt nem igazolják, hogy egy erősen strukturált vallás létezne a közzsférában. Még a hálaadási források sem bizonyítják egy rituális jellegű vallás létezését”.²⁰ Mindezekből a meglátásokból az következik, hogy a civil vallás – legalábbis ami az elnöki megnyilvánulásokat illeti – nem elsősorban önálló kultuszként fogható fel, amely-

14 Robert N. Bellah: „Civil Religion in America”, *Daedalus* 96.1 (1967): 1–5, 13–15.

15 Martin E. Marty: „Two Kinds of Two Kinds of Civil Religion”, in *American Civil Religion*, szerk. Russell E. Richey és Donald G. Jones (New York: Harper & Row, 1974), 145–52. Michael Novak: *Choosing Presidents. Symbols of Political Leadership*, 2. kiadás (New Brunswick, U.S.A.: Transaction Publishers, 1992 [1974]), xxviii–xxix, 3.

16 Charles P. Henderson: „Civil Religion and the American Presidency”, *Religious Education* 70.5 (September 1975), 484.

17 Richard V. Pierard–Robert D. Linder: *Civil Religion and the Presidency* (Grand Rapids, MI: Academic Books, 1988), 26, 28.

18 Roderick P. Hart–John Lester Pauley: *The Political Pulpit Revisited*, 2. kiadás (West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2005 [1977]), 39.

19 Bellah, 4.

20 John Frederick Wilson: *Public Religion in American Culture* (Philadelphia: Temple University Press, 1979), 66.

nek saját teológiai tézisei és szabályos szertartásai vannak, hanem inkább visszatérő retorikai minták halmazaként, melyekben megfigyelhető a folyamatosság éppúgy, mint hosszabb időkeretben a jellegzetes változások és variációk.

Miközben a civil vallás sajátos képeit és fordulatait számtalan szóнок alkalmazza jelentős és jelentéktelen alkalmakkor egyaránt, az elnöki beszédeknek kiemelkedően nagy hatása van a közvéleményre, ami nem is csoda, hiszen az elnök az egyetlen országosan választott politikai vezető az USA-ban. Az amerikai civil vallás hagyományos retorikáját alapvetően az alapító atyák írásai és kijelentései formálták, különösen George Washington, Thomas Jefferson és James Madison, akik egyaránt 8 éven át töltötték be az elnöki posztot.²¹ Abraham Lincoln, aki leghíresebb beszédeiben tudatosan idézte fel az alapító atyák emlékét, alapelveit és időnként még a nyelvezetét is, ugyancsak kulcsszerepet játszott az amerikai civil vallás értékrendjének és fogalomrendszerének kialakításában. Az őt követő elnökök és politikusok a XIX. század második felében nagyjából standardizálták a civil vallás retorikai arzenálját, mivel a legtöbb szóнок előszeretettel alkalmazta a neves elődök gondolatait, stílusát és fordulatait.²²

Ami a Bellah 1967-es tanulmánya óta eltelt fél évszázad elnökeinek civil vallási retorikáját illeti, a szakirodalom elsősorban abban a kérdésben oszlik élesen két táborra, hogy a Bellah által kialakított modell mennyiben alkalmazható egyáltalán az 1970-es évektől kormányzó amerikai államfőkre. Jimmy Carter elnöksége ugyanis éles fordulatot hozott az elnökök és a vallásos retorika viszonyában: elődei kifejezetten ódzkodtak attól, hogy személyes vallási nézeteiket megosszák a közvéleménnyel abból a nyilvánvaló megfontolásból, hogy az ország államfője és egyetlen országosan választott vezetője minden amerikai elnöke kell legyen vallási hovatartozásra való tekintet nélkül. John

21 Noha a pontosság kedvéért érdemes megjegyezni – ahogy azt Richard Hutcheson is tette –, hogy míg Washington kulcsszerepet játszott a korai amerikai köztársaság civil vallási retorikájának és rituáléinak kialakításában, Jefferson és Madison főként elnöki időszaka előtti tevékenységével járult hozzá a civil vallás megalapozásához; Richard G. Hutcheson: *God in the White House. How Religion Has Changed the Modern Presidency* (New York: London: Macmillan, 1988), 36–40. Washington hatásáról részletesen lásd Pierard – Linder, 65–86.

22 Lincoln hatásáról részletesen lásd Pierard – Linder, 87–113. A korai elnökök meghatározó befolyását ugyancsak jól illusztrálja azon szövegek listája, amelyet az alkotmányjogász Akhil Amar állított össze és az Egyesült Államok „jelképes alkotmányá”-nak nevez. A listán szerepel a *Függetlenségi nyilatkozat* (melynek első változatát Jefferson írta), Lincoln gettysburgi emlékbeszéde (amely idéz a *Függetlenségi nyilatkozatból*), valamint Martin Luther King „Van egy álmom” kezdetű híres szónoklata, amely visszatérően utal Lincolnra és retorikájára. Amar listáján szerepel még a *Föderalista* című kötet is, amelyben az eredeti alkotmány 1788-as ratifikálása idején írott, az alkotmány mellett érvelő cikkeket gyűjtötték össze, és amelynek egyik szerzője James Madison volt. Lásd Akhil Reed Amar: *America's Unwritten Constitution. The Precedents and Principles We Live By* (New York: Basic Books, 2012), 247–51. Egy másik hasznos, „kanonikus” szövegeket felsoroló lista – amely nagy átfedést mutat Amaréval – tartalmazza Washington búcsúüzenetét is, amelyet 1796-ban, az elnöki hivatalból való távozása előtt tett közzé. Lásd Philip Bobbitt: „The Constitutional Canon”, in *Legal Canons*, szerk. J. M. Balkin és Sanford Levinson (New York; London: New York University Press, 2000), 348–51.

F. Kennedy, akinek katolikus mivolta kényes kérdés volt az 1960-as elnökválasztási kampányban, emlékezetes beszédet mondott déli, konzervatív protestáns lelkészek előtt Houstonban: ebben világosan kifejtette azt a meggyőződését, hogy egy elnökjelölt személyes vallásos hite nem szabad, hogy szempont legyen alkalmasságának megítélésakor: „Olyan elnökben hiszek, akinek vallási nézetei kizárólag őrá tartoznak, sem a nemzet nem erőlteti őrá, sem pedig ő nem erőlteti rá a nemzetre azokat, mint a hivatal birtoklásának egyik feltételét. [...] Olyan kormányfőt szeretnék [...] akinek az elnöki hivatal betöltéséhez nem írnak elő semmilyen vallási esküt, rituálét vagy egyéb kötelezettséget.”²³

Jimmy Carter azonban markánsan szakított a Kennedy és elődei által képviselt állásponttal, amely éles választóvonalat húzott a személyes vallásos hit és a nyilvános vallási retorika közé. Carter már választási kampányának kezdetén így jellemezte magát: „Farmer vagyok, mérnök, üzletember, tervező, tudós, kormányzó és keresztény”.²⁴ Gondosan ápolta nyilvános imázsának integráns része volt nemcsak washingtoni kívülálló mivolta, hanem megbízható, becsületes jelleme, beleértve „újjászületett” evangéliumi keresztény hitét is.²⁵ Választási sikere új korszakot nyitott az elnökök nyilvános vallási retorikája terén, valamint a szavazók egy részének elvárásait is megváltoztatta: sokan – elsősorban a konzervatív vallásos meggyőződésűek közül – immár elvárták, hogy a jelöltek valljanak szintén vallási meggyőződésükről és megválasztott elnökként is maradjanak hűségesekek morális elveikhez. Brian T. Kaylor szerint:

Különösen Carter 1976-os választási kampányától kezdve egészen a 2008-as választásokig az elnökjelöltek vallási-politikai retorikát is bevetettek kampányaikban: nyíltan beszéltek személyes hitükről és arról, hogyan inspirálja és befolyásolja vallási meggyőződésük politikai döntéseiket.²⁶

Carter példáját sikeresen utánozta Ronald Reagan is, aki feltűnően visszafogottan alkalmazta a vallási retorikát az 1976-os republikánus előválasztási kampányban, ám 1980-ban erőteljesen célba vette a konzervatív vallásos szavazókat.²⁷ Az 1980-as kampány egyfajta vízválasztó az amerikai politikatörténetben, hiszen első ízben két nyíltan

23 John Fitzgerald Kennedy: *Address to the Greater Houston Ministerial Association* (1960. szeptember 12.); <http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkhoustonministers.html>.

24 Andrew P. Hogue: *Stumping God. Reagan, Carter, and the Invention of a Political Faith* (Waco, TX: Baylor University Press, 2012), 101.

25 Hogue, 120–31. Az „újjászületett” keresztény jellegzetesen amerikai vallási fogalom, ami elsősorban a konzervatív, ún. evangéliumi (Evangelical) protestáns egyházakban használatos: lényege, hogy az „újjászületett” hívő olyan meghatározó spirituális élményen esik át, amely alapjaiban változtatja meg Istenhez és Jézus Krisztushoz való viszonyát, tehát vallási értelemben „újjászületik”, valódi kereszténnyé válik.

26 Brian T. Kaylor: *Presidential Campaign Rhetoric in an Age of Confessional Politics* (Lanham, MD: Lexington Books, 2012), 37.

27 Részletesen lásd Hogue, 107–10, 169–205.

és harsányan vallásos jelöltet állított szembe egymással, de még inkább azért, mert Reagan elsöprő sikere tartósan a republikánusok oldalára állította a déli konzervatív vallásos szavazókat, akik azt megelőzően több mint egy évszázadig a demokrata párt leghűségesebb híveinek számítottak. A vallásos jobboldal (maga a fogalom is ekkortájt jött divatba az USA-ban) politikai aktivizálódása és a Republikánus Párt melletti elköteleződése hatalmas mértékben és visszavonhatatlanul átalakította az amerikai pártrendszert, beleértve mindkét párt jellegét és szavazóbázisát: míg a konzervatív déli bázisától elszakadt demokratákat balra, addig a republikánusokat jobbra tolta, fokozatosan kiürítve a mérsékelt közepet.²⁸

Miként befolyásolta mindez az elnökök civil vallási retorikáját? Az egyes szerzők markánsan eltérő válaszokat adnak erre a kérdésre. David Weiss egy tömör, de rendkívül alapos áttekintő tanulmányban sorra vette mindkét oldal érveit: összefoglalta azokat a nézeteket is, melyek szerint az elmúlt 30 év amerikai elnökei – kisebb egyéni eltéréseik dacára – összességében hűen követték a civil vallás retorikai hagyományait, valamint áttekintette azokat a véleményeket is, melyek szerint a Bellah által leírt klasszikus civil vallási hagyomány reménytelenül elavult és lényegileg halott, mivel a késő XX. és a korai XXI. század elnökei személyes vallási nézeteiket politikai előnyszerzésre igyekeznek felhasználni.²⁹ Mindkét oldal különös előszeretettel hozza fel George W. Busht példaként, aki – főleg kritikusai szerint – teljesen szakított a civil vallási retorika bevett hagyományaival akkor, amikor nyilvános megszólalásaiban nyíltan utalt saját vallásos hitére és meggyőződésére.³⁰ A vallásos szavazók szimpátiájának elnyerésére irányuló ilyen és hasonló módszereket nevezte David Domke és Kevin Coe „Isten-stratégiá”-nak.³¹

A vita objektív értékelését azonban megnehezíti, hogy mindkét oldal nézetrendszérében könnyen felfedezhetők olyan elfogultságok és aktuálpolitikai motívumok, amelyek az egyes szerzők kiindulópontját erőteljesen befolyásolják, és ezáltal következtéseikre is nagy hatással vannak. Nagy általánosságban két iskola különböztethető meg: az egyik a civil vallás tanainak hirdetését az amerikai nemzettudat megőrzése és továbbörökítése, valamint a nemzet kohéziója szempontjából értékes és fontos hagyománynak tekinti, és ebből a pozitívan elfogult alapállásból közelít különféle megnyilvánulásaihoz. Ők nem akadnak fenn azon – sőt, többnyire kifejezetten szimpatizálnak azal –, hogy a civil vallási retorika számos vonatkozásában feltűnően hasonlít a hagyományos keresztény vallásos nyelvezetre, és az sem zavarja őket, ha egy elnök nyíltan

28 Részletesen lásd Daniel K. Williams: *God's Own Party. The Making of the Christian Right* (New York; Oxford: Oxford University Press, 2010), 187–211.

29 David Weiss: „Civil Religion or Mere Religion? The Debate over Presidential Religious Rhetoric”, in *The Rhetoric of American Civil Religion. Symbols, Sinners, and Saints*, szerk. Jason A. Edwards és Joseph M. Valenzano (Lanham, MD & London: Lexington Books, 2016), 151–157.

30 Lásd például Martin J. Medhurst: „Forging a Civil-Religious Contract for the Twenty-First Century. Should Hart's »Contract« Be Renewed?”, in *The Political Pulpit Revisited*, szerk. Roderick P. Hart és John Lester Pauley (West Lafayette, IN: Purdue University Press, 2005), 157.

31 David Domke–Kevin Coe: *The God Strategy. How Religion Became a Political Weapon in America* (New York: Oxford University Press, 2008).

megvallja vallásos hitét, mivel ezt nem tekintik összeegyeztethetetlennek sem magával az elnöki hivatallal (gyakran hivatkoznak arra, hogy Washingtontól kezdve minden elnök önként kiegészítette az elnöki beiktató eskü alkotmányban rögzített szövegét az „Isten engem úgy segítjen” zárófordulattal), sem pedig azzal, hogy állam- és kormányfői funkcióit pártatlanul lássa el.

A másik nézet szerint a civil vallás több szempontból ellentmondásos és fenntartásokkal kezelendő, vagy éppenséggel mindenestül elutasítandó jelenség, elsősorban azért, mert az amerikai nemzet túlzott és kritikátlan magasztalására hajlamos, másként fogalmazva nyíltan vagy burkoltan az amerikai kivételesség doktrínáját hirdeti és ezáltal a mérsékelt patriotizmus helyett sokkal inkább az önelégült arroganciába hajló nacionalizmust képviseli: Martin Marty ezt a hangütést nevezte a civil vallás papi válfajának, amelynek kézenfekvő főpapja az elnök.³² A civil vallás szekuláris alapállású ellenzőinek másik gyakori ellenérve, hogy a civil vallás fellazítja avagy megkerüli az állam és egyház elválasztásának szigorú amerikai politikai alapelvét és egyfajta istenhívó szemléletet „csempész” be a nemzet vezetőinek politikai retorikájába, az „Isten és haza” közismert hagyományos szlogenje segítségével összemossa a vallásos hitet és a nemzet kultuszát. A civil vallás hívei erre gyakran azzal vágnak vissza, hogy ellenlábasaik az ateizmust vagy legalábbis a szekularizmust szeretnék de facto államvallássá nyilvánítani az Egyesült Államokban – és máris a 80-as években kibontakozott „kultúrháború” közismert lövész-árokharcainál járunk.³³

Donald Trump elnökké választása ismét sajátos aktualitást kölcsönöz az elnök és a civil vallási retorika viszonyának. Miközben Trump jó eséllyel a II. világháború óta (de könnyen lehet, hogy az USA fennállása óta) a legkevésbé vallásos amerikai elnök, és eddigi magánélete (jelenleg harmadik házasságában él, fiatalabb korában közismert New

32 Martin E. Marty: „Two Kinds of Two Kinds of Civil Religion”, in *American Civil Religion*, szerk. Russell E. Richey és Donald G. Jones (New York: Harper & Row, 1974), 145–147.

33 A „kultúrháború” az angol „culture war” kifejezés tükörfordítása, ám maga az angol fordulat is a késő 19. századi német „Kulturkampf” átültetéséből ered, jelentése azonban nem felel meg a német eredetinek. Míg a német történelemben – és annak nyomán a magyarban is – a „kultúrharc” a modern, világiasodó és centralizációra törekvő államhatalom és a hagyományos privilégiumaihoz (elsősorban az egyházi házassághoz) ragaszkodó katolikus egyház között zajlott le, az amerikai „kultúrháború” olyan világnézeti alapú viták összefoglaló neve, amelyek bizonyos erkölcsileg erősen ellentmondásos társadalmi jelenségek megítélése körül alakultak ki. Kibontakozása egyfelől az 1960-as évek utáni amerikai társadalom liberalizálódó közerkölcsének, másfelől az amerikai konzervatív vallásos jobboldal erre reagáló politikai aktivizálódásának a következménye volt. Az amerikai „kultúrháború” visszatérő témái az abortusz, a melegek jogai, a hagyományos családmodell védelme, a szabad fegyvertartás, a droghasználat, a szex és az erőszak gyakorisága a populáris kultúrában, és más hasonló, elsősorban erkölcsi jellegű, de komoly jogi vonatkozásokkal is rendelkező kérdések, amelyek jellemzően élesen megosztják a közvélemény liberális, illetve konzervatív szimpátiájú tagjait. Magát a fogalmat James Davison Hunter vezette be az amerikai köznyelvbe. Lásd James Davison Hunter: *Culture Wars. The Struggle to Define America* (New York: Basic Books, 1991).

York-i aranyifjú volt) sem felel meg a konzervatív monogám erkölcsi értékrend elvárásainak, ennek ellenére az amerikai vallásos jobboldali szavazók túlnyomó többsége (mintegy 80%-a) őrá adta a szavazatát a 2016-os elnökválasztáson.³⁴ A jelenségnek nyilván számos különféle lehetséges magyarázata lehet: a Demokrata Párt és elnökjelöltje, Hillary Clinton iránti mély ellenszenv, a „kisebbik rossz” melletti állásfoglalás, vagy olyasfajta pragmatikus politikai gondolkodás, amely nem az elnök privát erkölcsiségét, hanem az általa képviselt politikai program szimpatikus vagy pozitív mivoltát tekinti mérvadónak (igaz, éppen a keresztény jobboldal egyik markáns jellemzője volt a múltban, hogy az effajta politikai pragmatizmust elutasítja, és az általa támogatott politikusoktól következetes elvhűséget vár el minden téren). Mindazonáltal nem lehet kihagyni a számításból Trump erőteljes patrióta kampányüzeneteit: a „Tegyük ismét nagygyá Amerikát” szlogen, az elnök rutinszerűen ismétlődő kinyilatkoztatásai az Egyesült Államok magától értetődő felsőbbrendűségéről, amelynek gazdasági, politikai és katonai téren egyaránt érvényt akar szerezni, az amerikai kivételesség hagyományos retorikáját visszhangozzák, amely komoly vonzerővel bír a vallásos jobboldali szavazók körében is.³⁵ A civil vallási retorika vonzereje tehát nemcsak a hagyományos vallásos nyelvezet kontextusában működőképes, és nem feltétlenül szükséges hozzá, hogy a mögötte álló személy – az elnök – személyes hite kölcsönözzön hitelességet a számára.

34 Lásd Sarah Pulliam Bailey: „White Evangelicals Voted Overwhelmingly for Donald Trump, Exit Polls Show”, *The Washington Post* (2016. november 9.); https://www.washingtonpost.com/news/acts-of-faith/wp/2016/11/09/exit-polls-show-white-evangelicals-voted-overwhelmingly-for-donald-trump/?utm_term=.891b9b242775.

35 Az amerikai kivételesség fogalmának jelentésmezőjét és különféle értelmezési lehetőségeit magyar nyelven Peterecz Zoltán tekintette át könyvében: *A kivételes Amerika* (Budapest: Gondolat, 2016), 11–31.

